

**VAN EESTEREN
GESPREK
NUMMER 29**

VAN EESTEREN
VOORZITTER VAN DE CIAM
1930 - 1947

VERSLAG VAN EESTERENGESPREK #29

VAN EESTEREN, VOORZITTER VAN DE CIAM 1930 - 1947

In het laatste van drie Van Eesterengesprekken over 'De jonge Van Eesteren' sprak architectuurhistoricus Kees Somer over de betekenis van Van Eesterens voorzitterschap van de internationale architectuur- en stedenbouwbeweging, de CIAM. De handelseditie van Somers proefschrift verscheen als *De functionele stad. De CIAM en Cornelis van Eesteren, 1928-1960*. Somer is werkzaam bij de directie Erfgoed en Kunsten van het ministerie van OCW.

OPRICHTING CIAM IN 1928

Congrès Internationaux d'Architecture Moderne (CIAM) was de naam van een serie internationale conferenties over moderne architectuur en stedenbouw, op diverse locaties gehouden tussen 1928 en 1959. De CIAM fungeerde voornamelijk als overlegorgaan voor modernistische architecten en als instrument ter promotie van de 'nieuwe architectuur'. De CIAM werd opgericht tijdens een bijeenkomst in La Sarraz, Zwitserland. Dit was op initiatief van Hélène de Mandrot, de eigenaresse van een kasteel dat zij wilde openstellen voor exposities en congressen over kunst en architectuur. Genodigden waren onder meer de architecten Le Corbusier, Gabriel Guévrékian, Mart Stam, Gerrit Rietveld en H.P. Berlage. Hoewel niet zonder voorbehoud, stonden de architecten hier welwillend tegenover. De avant-garde had al vaker te kennen gegeven over de grenzen heen te willen kijken, bij voorbeeld in voorstellen voor internationale samenwerking in tijdschrift *De Stijl* in 1918 of voor een internationaal architectencongres in Moskou van El Lissitzky. De oprichting van de CIAM bood de architecten de gelegenheid tot kennisuitwisseling, netwerken en discussie.

De conclusie van het eerste congres was dat architectuur een sociale en economische taak had, en geen esthetische. In de *Verklaring van La Sarraz* werd het resultaat gebracht als 'een gemeenschappelijke basis voor toekomstige samenwerking', geen oproep tot radicale vernieuwing. Onderwerpen die op de agenda stonden waren bijvoorbeeld hoe om te gaan met de tegenstand tegen moderne architectuur. De 'minimumwoning'; een onderzoek naar de woning voor het bestaansminimum zou het thema van het tweede CIAM-congres in 1929 worden. De haalbaarheid en wenselijkheid van hoogbouw stond op de agenda van het derde congres in 1930.

Tentoonstelling van ontwerpen voor woningbouw van onder anderen Mart Stam en J.J.P. Oud, Stuttgart 1927.

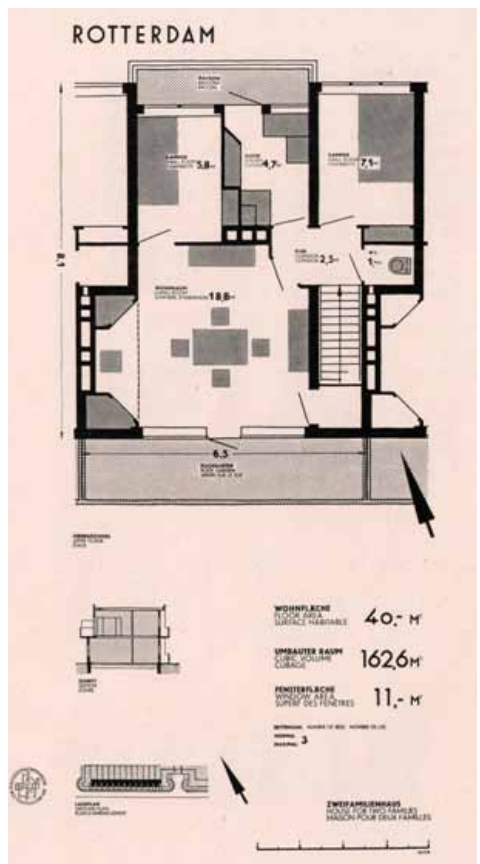
VOORZITTER VAN EESTEREN

Hoewel niet aanwezig bij het oprichtingscongres, speelde Cornelis van Eesteren van het begin af aan een belangrijke rol op de achtergrond van de organisatie. Bij de afdeling Stadsontwikkeling van de gemeente Amsterdam had hij sinds mei 1929 als stedenbouwkundige een belangrijke rol in de totstandkoming van het Algemeen Uitbreidingsplan; het ontwerp van de westelijke tuinsteden, Buitenveldert en wijken in Amsterdam Noord. In zijn werk daarvoor werd hij gesterkt in het belang dat hij hechtte aan samenwerking, waarbij de inbreng (kennis, ervaring, inspiratie) bij elkaar meer waren dan de som der delen. Dit principe bracht hij met klem in bij de CIAM. 'Elke kapper heeft een schnittgenossenschaft', schreef van Eesteren. 'Waarom de moderne architect niet, terwijl die juist de mond vol heeft van collectiviteit?'

De samenwerking binnen de Nederlandse afdeling van de CIAM – bestaande uit tien kopstukken van het Nieuwe Bouwen – wierp al snel zijn vruchten af. Met zijn bijdrage aan het rapport voor het derde congres had Van Eesteren een stevige positie binnen de Nederlandse groep ingenomen als stedenbouwkundige. De inzending van Nederland over de minimumwoning voor het derde CIAM-congres, onder redactie van Van Eesteren, was in Zurich als voorbeeld aangehaald voor de andere landen.

Die Wohnung für das Existenzminimum met de inzending over een woning in Rotterdam.

Op het moment dat Karl Moser aangaf te willen stoppen als voorzitter van de CIAM, gaf Van Eesteren leiding aan de commissie die het vierde congres aan het voorbereiden was; een congres met een stedenbouwkundig thema. Gropius stelde voor om hem daarom de hele organisatie te laten leiden. Na overleg met zijn werkgever, de gemeente Amsterdam, ging Van Eesteren akkoord.

Van Eesteren was van 1930 tot 1947 voorzitter van de CIAM. Volgens Somer bleek hij een 'modernistische visie te koppelen aan een ondogmatisch pragmatisme'. Daarbij beschikte hij over een groot internationaal netwerk van avant-garde kunstenaars, onder meer door zijn Prix-de-Rome-reis door Noord-West Europa. Voordeel voor de CIAM was daarbij dat, behalve dat een stedenbouwkundige van internationale faam de organisatie zou leiden, Van Eesteren een brug kon slaan tussen de twee stromingen die de CIAM dreigden te verdelen, te weten het analytisch functionalisme en visionair rationalisme.

Ook na het vierde congres wist Van Eesteren als voorzitter de eenheid binnen de gelederen te bewaren, waardoor de CIAM na de oorlog een nieuwe start kon maken.

HET VIERDE CIAM-CONGRES

Aanleiding voor de keuze van 'De functionele stad' als thema voor het vierde CIAM-congres in 1933, was de observatie dat cityvorming in de grote steden vaak aanleiding was tot dichtbevolkte binnensteden. Hans Schmidt stelde voor om in een aantal Europese steden de bevolkingsdichtheid, reistijd, verkeersbelasting en grondprijs te vergelijken. Dit zou op kaarten gevisualiseerd moeten worden, te beginnen met Zürich en Basel.

Van Eesteren kreeg als stedenbouwkundige de taak om hiervoor richtlijnen op te stellen. Zijn voorstel was elk land te vragen van maximaal drie steden een kaart op schaal 1:10.000 te laten maken, met daarop de gebieden voor wonen, werken, ontspanning en verkeer. Ook bevolkingsdichtheid, aantal woonlagen, soort industrie, typen vrijetijdsbesteding etc. moesten worden aangegeven. Daarnaast moest de omgeving van de stad worden bijgevoegd op een kaart van 1:50.000. Onder meer Le Corbusier, Walter Gropius, Siegfried Giedion, Rudolf Steiger en Werner Moser reageerden positief. Vooral de reistijd van de woonwijken naar de dichtstbijzijnde groene 'longen' gold al jaren als een heikel punt.

Van Eesteren lichtte de doelstelling van het project als volgt toe: als de principes van de functionele stad als eis zouden gaan gelden bij stedelijke ontwikkelingsprojecten, zouden zij minstens onderbouwd moeten worden met feiten en cijfers. Maar vooral moest eigenlijk eens goed duidelijk worden hoe *de stad* te definiëren: 'für uns handelt es sich darum, zu einer Synthese des Begriffes "Stadt" zu kommen'. Het kaartmateriaal zou architecten moeten gaan helpen meer vertrouwd te raken met de uiteenlopende functies van de stad en de eisen die deze stelden aan de organisatie en invulling van de ruimte. Door een vergelijking van het kaartmateriaal zou het congres bijdragen aan een basis voor een wetenschappelijke benadering van de stedenbouwkunde.

Amsterdam; groei van de bevolking. 1:10.000

Amsterdam; verkeerswegen, woonstraten, hoofdwegen, secundaire wegen en parkwegen. 1:10.000

Het idee om via geografie meer grip te krijgen op de functies van de stad, heeft zijn wortels in de Duitse en Angelsaksische tradities van stadsgeografie en -morfologie. De Duitse stedenbouwkundige Gustav Langen had van zestig gemeenten verschillende functies in laten tekenen; van groenvoorziening tot bevolkingsaanstelling, vijftien kaarten per gemeente. Al in 1913 had Berlage hier kennis van genomen. Met het Engelse principe *survey before plan*, afkomstig van de Schotse bioloog Patrick Geddes, werden sociologie en geografie nog sterker verweven. In plaats van op vijftien kaarten had Van Eesteren de deelnemende landen verzocht op drie kaarten de functies wonen, werken, ontspanning en verkeer in hun samenhang weer te geven.

Ondertussen werkte Van Eesteren in Amsterdam aan het Algemeen Uitbreidingsplan. De woonwijk werd gezien als belangrijk ordeningsprincipe om eenheid te brengen in de ruimtelijke en functionele structuur van de nieuwe buurten. Dit concept moest een antwoord geven op het stedenbouwkundige vraagstuk van nieuw te vormen woongemeenschappen en hun relatie met de bestaande stad. Inspiratie hiervoor kwam uit Duitsland, waar bij het doorvoeren van de strokenbouw in Frankfurt gewaarschuwd werd voor eentonigheid en 'verstarring'. Sportterreinen, kinderspeelplaatsen, scholen en kerken zouden de monotonie moeten doorbreken én tot meer samenhang tussen de bewoners moeten leiden. Ook waren er overeenkomsten met denkbeelden uit de Verenigde Staten en de Sovjet Unie; respectievelijk de *neighbourhood unit* en de wijk eenheid in de socialistische stad. Vragen waar het vierde CIAM-congres met als thema 'de organische woonwijk in open bebouwing' wat betreft de Nederlandse CIAM-leden antwoord op zou moeten geven, waren de ideale omvang van de wijk, de begrenzing en de voorzieningen.

Amsterdam en omgeving: primaire wegen en secundaire wegen. 1:50.000

CIAM 4

Het congres zelf vond plaats aan boord van een stoomschip, de SS *Patris II*, terwijl het van Marseille naar Athene voer. (Oorspronkelijk zou het vierde CIAM-congres in Moskou worden gehouden, maar als gevolg van de politieke situatie in de Sovjet-Unie moest een andere locatie worden gevonden.) Einddoel van het congres, zo opende Van Eesteren de eerste zitting, was een 'op feiten gebaseerde conclusie over de richting en praktische aanpak van de stedenbouw'. (Waarop Le Corbusier zich hardop afvroeg hoe hij dacht van een vergelijking en analyse van de kaarten tot een conclusie te komen.) Vragenlijsten zouden hierbij een belangrijke rol spelen.

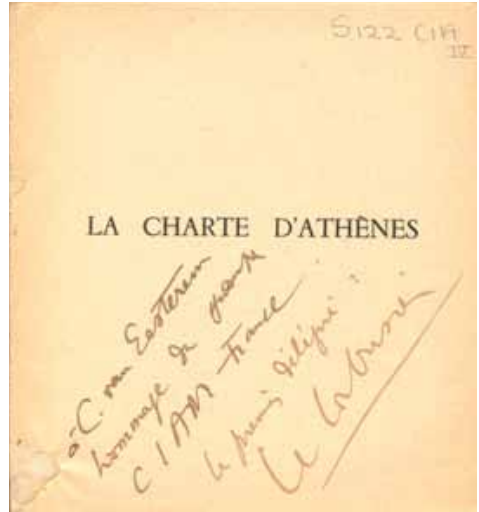
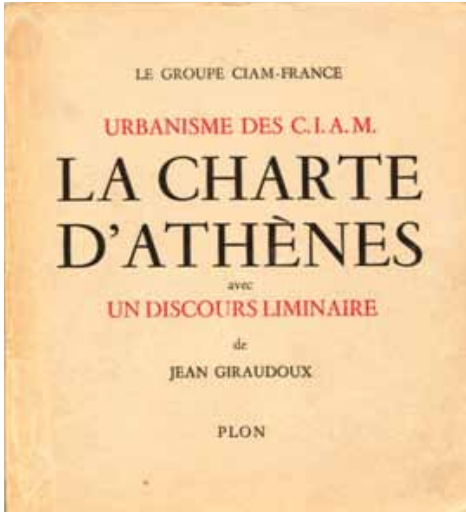
De verzamelde antwoorden vertoonden veel overeenkomsten. Dit verwondert niet, zo verklaart Somer, omdat de voorbereidingscommissie de vraagstelling sterk gestuurd had. Terugkerende oplossingen voor grootstedelijke thema's waren 'gunstige situering van woonwijken in relatie tot natuurlijke omstandigheden en industrie, een goede ligging van industrie ten opzichte van verkeersmogelijkheden, een scheiding van verkeerssoorten, uitbanning van doorgaand verkeer in de woonwijken en een uitrusting van woonwijken met gemeenschappelijke voorzieningen.' (Somer 2007:171)

Van Eesteren licht een kaart toe tijdens het vierde CIAM-congres aan boord van *de Patris II*, 1933. In totaal werden 34 analytische kaarten gepresenteerd door 18 verschillende CIAM-landengroepen.

PRESENTATIE EN SYNTHESE

Bij het formuleren van de slotconclusie en het opstellen van een eventueel handvest, speelde tijdgebrek een rol. Het individueel behandelen van de steden en het integraal voorlezen van de antwoorden op de vragenlijsten had nog tot de derde dag van de terugtocht geduurd. Tijd voor een plenaire analyse was er daarna niet. Een resolutiecommissie - onder redactie van Le Corbusier - zette alles op alles om binnen een dag met een tekst te komen. De 'resoluties' werden later omgedoopt tot 'constateringen' die door Van Eesteren, Giedion, Steiger en Moser op schrift gesteld zouden worden.

Slotmanifest *Verdrag van Athene*, met opdracht van Le Corbusier aan Van Eesteren.

Pas weer aan de wal kwamen de werkelijke verschillen aan het licht, zoals op grond van de politieke kleuren van het vooroorlogse Europa te voorzien was geweest: de fascinatie voor de mogelijkheden van de moderne techniek (Le Corbusier), afschaffing van particulier grondbezit (Weissman) en de bezwaren hiertegen door de – nu ook officieel – fascistische Italianen. Om alle deelnemers 'aan boord' te houden, was het resultaat zoveel mogelijk een samenvatting van algemene richtlijnen waar iedereen zich in kon vinden. Van Eesteren reageerde op het tien pagina's tellende *La Charte d'Athènes* met de opmerking dat het materiaal – de kaarten en vragenlijsten - nog veel meer mogelijkheden bood.

Na afloop van het congres werden de kaarten tentoongesteld in het Stedelijk Museum in Amsterdam. Het materiaal is lang in Nederland gebleven, op de zolder van de Technische Universiteit in Delft. Sinds 1972 wordt het CIAM-archief beheerd door het GTA Archief in Zürich.

Het handvest werd gepubliceerd in verschillende Europese tijdschriften maar tot een volledige publicatie van al het materiaal, inclusief de stadsplattegronden, kwam het niet. Tot 2014. Met de uitgave van *Atlas of the Functional City. CIAM 4 and comparative Urban Analysis* bij Uitgeverij Thoth wordt ook die ambitie ingelost.

LINKS

www.ciam4.com

MEER LEZEN

Kees Somer, *De functionele stad. De CIAM en Cornelis van Eesteren, 1928-1960*.
NAI Uitgevers, 2007. Nederlandse editie, ISBN 978-90-5662-575-7. Oktober 2007

COLOFON

Tekst: Anna Ietswaart

Beeld: De functionele stad. De CIAM en Cornelis van Eesteren, 1928-1960. Kees Somer, 2007.

Vormgeving: anoukjohanson.nl

Datum: 25-02-2014

VAN EESTERENMUSEUM

Burgemeester de Vlugtlaan 125 Amsterdam

www.vaneesterenmuseum.nl

info@vaneesterenmuseum.nl

